

Boekbeoordelingen

P.C. Hooft, *Nederlandse Historiën. Een keuze uit het grote verhaal van de Nederlandse Opstand*, samengesteld, hertaald en toegelicht door Frank van Gestel, Eddy Grootes en Jan de Jongste. Amsterdam: Bert Bakker, 2007. – 346 pp. ISBN 978 90 351 2893 4.

Hoofts *Nederlandsche Historiën* worden algemeen gerekend tot het beste proza dat in ons taalgebied is geschreven. Mede daardoor overstijgt het de historisch belangrijkste werken van Bor en Van Meteren, als het gaat om de beeldvorming van de Nederlandse Opstand. Dit monumentale werk behoort dan ook stellig tot het Nederlands erfgoed dat heden ten dage een rol kan spelen bij het ervaren en bevestigen van de eigen identiteit. Het dient derhalve in enigerlei vorm – zo niet geheel, dan toch gedeeltelijk – beschikbaar te zijn. Maar in welke vorm en voor wie? De bezorgers van de hertaling van fragmenten uit de *Nederlandsche Historiën* die hier besproken wordt, noemen geen doelgroep. Ze zullen echter zeker de lezers van dit tijdschrift tot de gewenste lezers rekenen. Of – ruimer geformuleerd – de ‘ontwikkelde’ lezer de complexiteit van de hertaling aankan, wel, daar ben ik niet zeker van. Voor leerlingen van het voortgezet onderwijs, die toch ook het erfgoed onder ogen zouden moeten krijgen, acht ik deze hertaling te veel aan te hangen tegen Hoofts taaleigen.¹ Dat laatste daarentegen maakt deze uitgave nu juist weer zeer geschikt voor studenten Nederlands, Geschiedenis en Kunstgeschiedenis, maar dan het liefst als opstap tot het zelfstandig lezen van Hoofts onvervangbare tekst en niet als plaatsvervanger van het origineel.

In deze bespreking richt ik me op een drietal aspecten: [1] de algemene verzorging van het boekwerk; [2] de keuze van de fragmenten en de functionaliteit van de verbindende teksten; [3] Hoofts taalgebruik en de hertaling ervan.

Het boek is met zorg uitgegeven. Drukfouten kwam ik niet tegen. Eén maal was een stukje

tekst in romein gezet, waar de grondtekst in cursief staat, namelijk op blz. 60 ‘dat... te laten’. De uitgave is rijk geïllustreerd, met name met zwart-wit foto’s van prenten, gemaakt door Frans Hogenberg. Voor de illustratie op de stofomslag is een fragment gekozen van het kleurrijke schilderij van Pieter A. Cluyt, *Het beleg van Alkmaar*: Spanjaarden op de voorgrond en de belegerde vestingstad in de verte.²

De uitgave van Frank van Gestel, Eddy Grootes en Jan de Jongste bevat ruim 110 fragmenten die gekozen zijn uit alle 27 boeken van de *Nederlandsche Historiën*. Samen met de verbindende teksten is een doorlopend verslag ontstaan met hoogte- en dieptepunten uit de periode van de Opstand tot 1587, dus voorbij de moord op Willem van Oranje, waar de bloemlezing van Martinus Nijhoff uit 1947 mee besloot. Het notenapparaat biedt vooral royale historische informatie over in de tekst genoemde personen. Evenals bij *Gekast naar de kunst* is de editie van 1703 in de fotomechanische reprint van 1972, bezorgd door W. Hellinga en P. Tuynman, als basistekst genomen.³

De keuze van fragmenten acht ik zeer geslaagd. Dit niet alleen, omdat allerlei verschillende aspecten van Hoofts monumentale werk weer tot leven worden gebracht, zoals redevoeringen, historisch relevante verdragen en brieven en vele aangrijpende gebeurtenissen als terechtstellingen, moordpartijen en verslagen van verhoren en krijgshandelingen. Ook Hooft als persoon wordt recht gedaan. We zien hem namelijk als een serieus te nemen geschiedschrijver, die zijn zegslieden en de bestudeerde secundaire literatuur van voor- en tegenstanders van de Opstand vermeldt. Ook ontmoeten we hem als een ethisch hoogstaand mens. Natuurlijk is Hooft Prinsgezind, maar hij legt gelijke normen van rechtvaardigheid aan ten aan zien van de uitoefening van het koninklijk bewind als die van het prinselijk gezag. Met afschuw verhaalt hij bijvoorbeeld de walgelijke ondervragings- en mar-

1 De Meulenhoff Minerva Pocket met fragmenten *Uit de Nederlandse Historiën van P.C. Hooft*, bijeengebracht en bewerkt door A.C. Niemeyer en F.J. Schmit en met een voorwoord van W.Gs. Hellinga, was een gemakkelijk leesbare uitgave uit de jaren zestig, bestemd voor een groot publiek. Ook voor de middelbare scholieren van toen was deze uitgave niet te moeilijk.

2 Spaanse vendels marcheren op naar de Kennemerpoort. Terwijl de aanval al is begonnen, dient een lakei de legeroversten in hun tent een lekkernij op.

3 De *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren* bevat de transcriptie van deze druk en biedt bovendien de mogelijkheid om naar de reprint van het drukwerk uit 1703 door te klikken.

telmethoden ten opzichte van onschuldige katholieken, gepleegd door Prinsgezinden in het Noorderkwartier. Hij toont zich daarnaast als literator een meeslepend verteller van belegeringen en rampspoeden en hij doet een redenaar overtuigend argumenteren, zoals bij voorbeeld Alva, die ten overstaan van de Koning de inval van de Nederlanden bepleit.

Hoofts taalvirtuositeit in de *Nederlandsche Historiën* overstijgt het gangbare taalgebruik van zijn dagen ruimschoots. Hierbij moeten we bedenken, dat de standaardvariëteit van de moedertaal voor [semi-] wetenschappelijke teksten nog gedeeltelijk in ontwikkeling was, toen Hooft in 1628 de pen ter hand nam om de *Nederlandsche Historiën* te schrijven. De lezer van 1642 moet wel zeer geïmponeerd zijn geweest bij het lezen van de eerste twintig boeken van de *Nederlandsche Historiën*.

Op minstens vier deelgebieden toont Hooft zich een taalbouwer. Op het terrein van het idioom introduceert hij nieuw geformeerde Nederlandse woorden voor Romaanse leenwoorden. Daarentegen poogt hij door vertaal oefening zich Tacitus' compacte stijl eigen te maken, deze in het Nederlands om te zetten en later in de *Nederlandsche Historiën* toe te passen. Het veelvuldig gebruik van ellipsen, van diverse soorten deelwoordconstructies en van bepaalde typen (te +) infinitiefgroepen [de accusativus cum infinitivo], alsmede het gebruik van complexe zinsbouw gaat op Latijnse invloed terug. Daarnaast toont Hooft zich bewust van de drie klassieke stijlniveaus die de auteur dient te gebruiken overeenkomstig het decorum.⁴ Bovendien heeft Hooft zich bij herhaling bezig gehouden met spellingzaken en met de verbuiging van de naamwoorden, vooral met die van het zelfstandig gebruikte bijvoeglijk naamwoord en onbepaald voornaamwoord, zoals uit zijn *Waarnemingen op de Hollandsche taal* blijkt.⁵ Lambert ten Kate achtte Hooft hoog en zag in diens aantekeningen zelfs de eerste aanzet tot een nieuwe taalvariëteit: een verheven Nederlands voor de topklaag in de maatschappij.⁶ Hoofts innovaties in het hoogste taalgebruiksregister gaan natuurlijk bij elke hertaling verloren.

Een hertaling is de verwoording van de interpretatie die de bezorger aan een tekst geeft. Bij een literaire tekst betreft het niet alleen de juiste verwoording van de 'kale' inhoud, wat goed vakmanschap vereist, maar ook de weergave van gevoel of emotie, afstandelijkheid of betrokken-

heid bij het gebeuren enzovoort, zoals die stilistisch in de vorm van de tekst besloten ligt. Dit laatste vereist literaire creativiteit. De hertaling van de *Nederlandsche Historiën* bewijst het taalkundig en cultureel-historisch vakmanschap en de literaire begaafdheid van de tekstbezorgers. Vergelijking van de grondtekst met de hertaling brengt me tot de onderstaande opmerkingen, die overigens weinig afdoen aan mijn waardering voor het bereikte resultaat.

Als men fragmenten van een tekst weergeeft, moet het de lezer mogelijk worden gemaakt om meteen 'in' dat fragment te stappen. Daartoe worden in de hertaling geregeld verwijzende woorden in eerste zinnen vervangen door de antecedenten. Op blz. 142 is ook helderheid verkregen door 'den elfden der maant' te vervangen door 'elf oktober'. Soms blijft echter onzekerheid bestaan, zoals op blz. 44, waar met 'deze oorlog' de strijd tussen Spanje en Frankrijk uit het voorgaande fragment wordt bedoeld. Ook bij een nieuwe alinea wordt een verwijzend woord soms vervangen, zoals in de derde alinea op blz. 86: 'hier' wordt 'de veldtocht'. Op blz. 197 is 'op dit stuk' vervangen door 'op deze Haarlemse wandaden'. Dit is allemaal heel verstandig. Daarentegen was ik zeer verbaasd op blz. 55 een slotzin van een fragment aan te treffen die de tekst van Hooft in generlei vorm geeft.

De woordkeus van Hooft is bijzonder nauwkeurig, beeldend vaak en zeker zeer verzorgd. In de hertaling beantwoord je maar zelden hieraan door een vlot woordje of een populaire uitdrukking te gebruiken. Geslaagd is het gebruik op blz. 53 van 'Dat ging er bij het volk goed in' voor 'Dit ging den volke wel in'; op blz. 103 'omdat hij er uitstekend slag van had om mensen te kalmeren' voor 'gelyk hy een' uitnemende handt had, van volk te bemurwen'; blz. 116 'licht ontvlambaar spul' voor 'licht ontfonkelyk tuygh'. Te vlotjes lijkt me daarentegen de weergave op bij voorbeeld blz. 207 van 'den gestelden tydt te bereiken' door 'het tot de gestelde tijd uit te zingen', waar het er bij de Maastrichtenaren om gaat de belegering in ieder geval nog twee weken vol te houden.

Soms zijn woorden zonder direkte noodzaak toegevoegd: blz. 157 'hoop' in 'alle hoop en toeverlaat', blz. 163 'in zijn geheel', blz. 257 'als zoon' [mogelijk om parallelie met 'een dochter Marie' te bereiken]. Persoonsnamen worden geregeld aan de thans gangbare naamgeving aangepast of in gemoderniseerde spelling vermeld. Daardoor wordt 'Perenot' overal tot 'Granvel-

van de *Aenleidinge* en de *Waarnemingen* [met Ten Kates opmerkingen] sluiten als bijlage 8 het eerste deel af.

4 Peeters 1980.

5 Zwaan 1939.

6 Ten Kate 1723. Hoofts gelaat siert de frontispice

le'. Hoofds gedrukte tekst heeft in de marge korte inhoudsaanduidingen. Een enkele keer verschijnt informatie hieruit in de hertaling van de lopende tekst, zoals op blz. 81: '[Het] gedeeltelijk aanvaarde [verdrag]'. Zelden zijn woorden uit de tekst weggelaten: 'de zienlyke handt Goods' wordt op blz. 34 'de hand Gods', 'Deez, daarenteeghens,' wordt 'Deze' op blz. 104.

Het zeventiende-eeuws van Hooft klinkt soms nog door in de hertaling. Op blz. 101 lezen we voor 'haatlyke staaken' in plaats van 'gehate' hatelijke staken' en op blz. 113 blijft het thans ongebruikelijke 'verslenst [door het water]' staan. De uitdrukking 'hun het net over het hoofd te trekken' [blz. 239] komt zo uit Hoofts tekst. Duidelijker zou zijn 'hen in zijn net te vangen'. Minder geslaagd acht ik ook het handhaven en zelfs toevoegen van *als* in de betekenis 'omdat' in de vertaling van 'Ook had hy bedenken dat zyn' Hooghduytschen, als veel' al Luitersch gezint, en Nederlanders hem luttel toegedaan, zich in 't slaan omkeeren oft, ten minste, flauwelyk quyten moghten' door 'Ook had hij argwaan dat zijn Duitsers, als doorgaans luthers gezint, en zijn Nederlanders, als hem weinig toegedaan, zich bij het slag leveren zouden omwenden of tenminste met geringe inzet hun plicht zouden doen' (blz. 104).

Terecht is het zwaar beklemtoonde eerste zinsdeel in 'Maar niet den Spanjaardt heeft zoo deerlyk een' vertooning gejammer' gehandhaafd: 'Maar niet de Spanjaard heeft zo'n jammerlijk schouwspel gedeerd' [blz. 129]. Een hertaling door 'Maar geen Spanjaard' of – minder juist – door 'Maar de Spanjaard heeft zo'n jammerlijk schouwspel niet gedeerd' zou veel slapper, maar wel verstaanbaarder zijn geweest. Door een overladen eerste zinsdeel geraakt de lezer bij Hooft gemakkelijk de weg kwijt in de zin. In de hertaling dient men dat risico waar mogelijk te vermijden. In de eerste zin van het fragment 'Oranje, teruggekeerd uit Frankrijk, verleent kaperbrieven aan de Watergeuzen' [blz. 109] ligt dit gevaar op de loer. Ook de tweede zin in 'Ban van Philips II over Oranje' [blz. 216] levert moeilijkheden op door de lengte van ruim veertien regels, al is het zware eerste zinsdeel bij Hooft in de hertaling doorbroken door de persoonsvorm naar voren te halen.

Bijzinnen die niet ná maar parenthetisch in de regerende zin staan en dan nog op een voor ons onverwachte plaats links van de persoonsvorm in de hoofdzin, bemoeilijken het opnemen van de informatie, al heeft dit anderzijds een sterk stilistisch effect. We naderen hier het dilemma tussen heldere inhoudelijke weergave en gecompliceerde weergave met behoud van de beweging van de schrijver. Een voorbeeld waarin

het woord *niettemin* parenthetisch geplaatst is, evenals de gecursiveerde nevenschikte bijzinnen: 'Aldegonde, niettemin, hoewel hy al eens beraaden was zyn geluk buiten 's Lands te gaan zoeken; en een verdaadighschrift, van hem uitgegeeven, niet onweetersprooken bleef, nam naamaals de vrymoedigheid van in Zeelandt te verschynen' [curs. en onderstreping vL]. De hertaling biedt een tussenoplossing. De bewerkers halen *niettemin* uit de parenthese en trekken de persoonsvorm naar de tweede plaats in de hoofdzin, maar schuiven de bijwoordelijke bijzinnen niet achter de werkwoordelijke eindgroep: 'Aldegonde was niettemin, hoewel hij al eens de raad had gekregen zijn geluk buitenslands te beproeven en ofschoon een verweerschrift, door hem openbaar gemaakt, niet onweersproken bleef, naderhand zo vrijmoedig om zich in Zeelandt te vertonen' [blz. 276, 277].

De accusativus cum infinitivo bij Hooft vinden we in de hertaling meestal terug als *dat*-zin met de functie van lijdend voorwerp. Dat is ook meestal het geval als de Acl in combinatie met zinsvervlechting voorkomt. Een voorbeeld: 'Op eenen bergh [...] daar men meent Caesar eertyds geleeghert geweest te zyn' wordt 'waar men meent dat Caesar indertijd gelegerd geweest is' [blz. 104]. Fraai is de oplossing voor 'eenen Oeyenburg en eenen Gruiter, die men wist Spaansgezint te wezen'. Dit wordt 'ene Oyenbrugge en ene De Gruyter, die als Spaansgezint bekend stonden' [blz. 211].

Eenvoudige verbonden deelwoordconstructies zijn in de hertaling gehandhaafd. Complexere zijn omgezet. De deelwoordconstructie die verbonden is met een zelfstandig naamwoord, wordt meestal een bijvoeglijke bijzin. Daarmee blijft de predicering bij uitsluitend dat zelfstandig naamwoord bewaard. Er is nog een goede mogelijkheid van hertalen, namelijk door middel van een bijvoeglijke voorbepaling. Bij Hooft lezen we 'een' schaare, *in zoo een' plaats gepakt*, [...]'. Dat werd hertaald tot: 'van een in zo'n nauwe ruimte samengepakte massa mensen' [blz. 129]. Bij omzetting van de verbonden deelwoordconstructie in een nieuwe hoofdzin komen de twee prediceringen als gelijkwaardig naast elkaar te staan. Hooft schrijft 'Javregui voorts, *beloerende zyn' stonde*, besloot, den achttienden van Lentemaand [...] door zoo heylloos een werk t'ontereen.' Dat werd in de hertaling: 'Javregui loerde op een gunstige gelegenheid en besloot [...]' [blz. 135]. Soms verschijnt in de hertaling in zo'n geval echter een voorzetselgroep of bijzin met de functie van bijwoordelijke bepaling. Daarbij wordt de deelwoordconstructie losgemaakt van het antecedent. Een voorbeeld: 'T geestelyk gildt, *uitbraakende zyn'*

gal tegehens Oranje, verhiel de bestendigheid van den booswicht, met wonderlyken roem' wordt 'De roomse clerus verheerlijkte onder het uitbraken van zijn gal tegen Oranje de standvastigheid van deze booswicht, met uitbundige lof' [blz. 254].⁷ Is het antecedent van de verbonden deelwoordconstructie een voornaamwoord, dan is omzetting in een bijvoeglijke bijzin vrijwel nooit mogelijk en moet je welhaast omzetten in een nieuwe hoofdzin of in een bijwoordelijke bepaling.

Bij een absolute deelwoordconstructie ligt een hertaling met een bijwoordelijke bepaling voor de hand. Weergave in een nieuwe hoofdzin geeft de deelwoordconstructie autonome status. Hooft schrijft: 'De vervaarnis dan booven 't gevaar zynde; worpen zij 's nachts hun geschut in de Vliet, en naamen [...] de wyk'. Dat is hier te vrij weergegeven met 'Groter dan het gevaar was de angst: zij wierpen 's nachts hun geschut in de Vliet en namen [...] de wijk' [blz. 160]. Hier wordt de angst van een bewijs voorzien, terwijl Hooft vanuit zijn kennis achteraf aangeeft, dat de noodzaak voor het verdrinken van het geschut en voor de vlucht eigenlijk ontbrak.

Soms blijven Hoofts zinnen in de hertaling uitermate lang en daardoor dikwijls moeilijk te bevatten. Op blz. 34 begint een zin van ruim vijftien regels met 'Men zal hiertegen inbrengen' en dan volgen er vier nevengeschikte lijdend voorwerpzinnen. De overgang van blz. 70 naar 71 wordt gevormd door een zin van ruim elf regels die een wat complexere structuur heeft.

Beeldspraak blijft terecht meestal gehandhaafd, maar gaat een enkele keer nodeloos verloren. Hooft schrijft over Philips II: 'Maar, koomende daar de knoop der stoffe lagh, beval hy den Raadt, de zelve t'ontpluizen'. Dit werd in de hertaling: 'Maar toen het op de kern van het probleem aankwam, beval hij de Raad die bloot te leggen' [blz. 76]. Hoofts understatement op blz. 157 treft eenzelfde lot. De Spaanse versterking te Lammen was 'wel voorzien van schanskorven en volke: 't welk daarenteeghen den Staatschen niet over schoot'. Dit werd direkter hertaald tot 'waaraan het daarentegen bij de Staatsen juist schortte'.

Enkele keren verschil ik van mening met de hertalers over de interpretatie van een passage bij Hooft. Ik beperk me tot vier gevallen.

1. Bij Hooft lezen we het volgende [HT 3].⁸

Naa dat Kaiser Karel (mits hem, oft zyne gezondheid, daar hy 't op leidde, oft zyn gewoonlyk geluk begaf) moede des bewinds, en onmaghtigh der zorghen, zynen zoone, [...] de lessen der regeeringe had ingescherpt, [...].

Deze bijzin werd op blz. 40 aldus hertaald:

Nadat Keizer Karel (omdat of zijn gezondheid, waar hij het zelf aan toeschreef, of zijn gewone geluk hem in de steek liet), maar in elk geval het regeren moe en niet bestand tegen de zorgen, zijn zoon [...] de kennis van het besturen had ingeprent, [...].

Bij Hooft zien we twee verholen deelwoordconstructies bij *Kaiser Karel*: (1) *mits ... begaf+moede des bewinds [zynde]* en (2) *mits ... begaf+onmaghtigh der sorgen [zynde]*. Verder houd ik de mogelijkheid open, dat Hooft *mits hem zyne gezondheid, daar hy 't op leidde, begaf* verbinden wil met *moede des bewinds* en *mits hem zyn gewoonlyk geluk begaf* met *onmaghtigh der zorghen*. In de hertaling staat *maar in elk geval* een verdedigbare interpretatie in de weg.

2. Alva is tot het inzicht gekomen, om welke reden God aan enkelen de macht over velen heeft geschonken, namelijk om recht over hen te oefenen. Breekt deze band van maatschappelijke orde, dan staat het rijk in brand en verkoelt de majesteit tot as. Daarmee begint Alva zijn rede tot de Spaanse Raad, waarin hij zich vooral tot Philips II als plaatsvervanger Gods richt om hem tot een invasie van de Nederlanden te doen besluiten. In Hoofts woorden [HT 153]:

Want dat men Godts plaats bekleeden zal, en qualyk bewaaren, staat Gode niet te lyden. En quaaelyk waar ze bewaart, zoo men, ziende op muiterij en ketterij door de vingeren, dat schuim en uitschot aller schelmstukken, ongestraft liet.

De hertaling luidt aldus [blz. 84]:

Want dat men op aarde Gods plaats zal bekleeden en er slecht over waken, kan God niet dulden. En slecht zou die taak vervuld zijn, als men, met muiterij en ketterij door de vingers te zien, dat schuim en uitschot van alle wandaden ongestraft liet.

⁷ Naar de betekenis is 'T geestelyk gildt, uitbraakende zyn' gal tegehens Oranje' geëxpliciteerd in 'T geestelyk gildt [...] verhiel de bestendigheid van den booswicht, met wonderlyken roem'.

⁸ HT gebruik ik als aanduiding voor de fotomechanische

herdruk van Hoofts *Nederlandsche Historien* in deel 4 en 5 van P.C. Hooft: *Alle de gedrukte werken 1611-1738*, onder red. van W. Hellinga en P. Tuynman. Amsterdam 1972. De bladzijdenummering van *de Nederlandsche Historien* loopt in de twee delen door.

Bewaaren betekent hier 'de plichten van een ambt vervullen'. De deelwoordconstructie 'zien-de op miterij en ketterij door de vingeren' bevat een overspannen samentrekking. De betekenis zal zijn: 'met het oog op oproer en door [om die reden] ketterij door de vingers te zien'.

3. Uit dezelfde rede van Alva een zin met twee AcI's bij het onpersoonlijke *lusten* [HT 154]:

Oft lust ons alle volken op de Spaansche lomphheit en lafheit te doen zondigen, en de gansche wereltd, door zoo slaafsch een lydzaamheit, oft belydenis van onvermooghen, ons zelve[n] op den hals te schennen?

In de hertaling werd dit [blz. 86]:

Of wensen wij alle volkeren door toedoen van de Spaanse onbeholpenheid en lafheid in zonde te laten vervallen en onszelf door zo'n slaafse berusting of erkenning van onvermogen de gehele wereld op de hals te jagen?

Mijns inziens: 'Of wensen wij dat alle volken misbruik maken van' de Spaanse onbeholpenheid en lafheid en dat door zo'n slaafse berusting ofwel erkenning van onvermogen de hele wereld ons op de hals springt?'

4. Fervacques verwijt Anjou dat hij zich te onderhorig opstelt tegenover de gezagsdragers in de Nederlanden. De vorst acht zich wellicht aan geloften gebonden en vrees voor smadelijke kletspraat maakt hem besluiteloos. Dan vervolgt Hooft aldus [HT 842]:

Hoe? van alles kan men verdienen. 'T aanspannen teeghens 't heyligh geloof der Roomsche kerke, 't schenden van 't Recht der Natuure, door een' ondankbaarheid zoo vuyl als die van deeze gemeente, verbeuren 't voordeel, dat zy eyschen moght uit verding oft eenighe geschreeve wetten.

Dit werd als volgt hertaald [blz. 239, 240]:

Kom nou, de Nederlanders kunnen wel op van alles aanspraak maken. Door het aanspannen tegen het heilig geloof van de katholieke kerk en het schenden van het natuurrecht, en door een ondankbaarheid zo schandelijk als die van dit volk, verbeurt het de bevoorrecht die het kon opeisen uit hoofde van een overeenkomst of welke schriftelijk vastgestelde wetten ook.

Mijns inziens bevat de eerste zin een aansporing in algemene bewoordingen tot Anjou om hem tot daadkracht te bewegen: 'Waarom? Men kan [U kunt] van alles verwerven.' In de volgende zin is 'door een' ondankbaarheid zoo vuyl als die van deeze gemeente' in ieder geval een bepaling bij 't schenden van 't Recht der Natuure' en naar ik aanneem ook bij 'T aanspannen teeghens 't heyligh geloof der Roomsche kerke' en zijn deze drie niet nevensgeschikt verbonden. Hertaald in het passivum krijgen we dan: 'Door het aanspannen tegen het heilige geloof van de katholieke kerk en door het schenden van het natuurrecht [van vorstelijke soevereiniteit] die beide voortkomen uit de zondige [ketterse]¹⁰ ondankbaarheid van dit verdorven volk, vervalt het recht op begunstiging dat dit volk kon opeisen op grond van mondelinge afspraak of welke schriftelijke regelingen ook.'

Bibliografie

- Gekast naar de konst. Fragmenten uit P.C. Hoofis Nederlandsche Historiën.* Uitg. F.L. Zwaan, C.W. de Kruyter, S. Groenveld. Culmborg 1977. [Klassieke Nederlandse Letterkunde].
- P.C. Hooft. *Alle de gedrukte werken 1611-1738.* Onder redactie van W. Hellinga en P. Tuynman. Deel 4 en 5. Amsterdam 1972.
- P.C. Hooft. *Nederlandse Historiën in het kort.* Samengesteld door M. Nijhoff. Amsterdam-Brussel. 1947.
- L. ten Kate. *Aenleiding tot het verhevene deel der Nederduitsche sprake.* Amsterdam 1723. [Facsimile-editie door Jan Noordegraaf en Marijke van der Wal. Alphen aan den Rijn 2001].
- L. Peeters. 'Een latijnse traditie in het zeventiende-eeuwse Nederlands: P.C. Tacitus – P.C. Hooft. In: *Wie veel leest heeft veel te verantwoorden... Opstellen over filologie en historische letterkunde aangeboden aan prof.dr. F. Lulofs.* Groningen 1980, blz. 168-178.
- Uit de Nederlandse Historiën van P.C. Hooft.* Bijgebracht en bewerkt door A.C. Niemeyer en F.J. Schmit. Amsterdam [1960], [Meulenhoff's Minerva Pockets].
- F.L. Zwaan. *Uit de geschiedenis der Nederlandse spraakkunst.* Groningen, Batavia 1939.

Arjan van Lewvensteijn